

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
T.a.v. mevrouw Gunay Uslu, staatssecretaris
Postbus 16375
2500 BJ Den Haag

Dordrecht, 27 januari 2022

Onderwerp: Consultatie 'Wijziging Besluit Erfgoedwet archeologie'

Geachte mevrouw Uslu, mevrouw de staatssecretaris,

Middels deze brief reageert ondergetekende op persoonlijke titel op de door u ingestelde consultatie 'Wijziging Besluit Erfgoedwet archeologie' (publicatiedatum 20-12-2021, code B9380.K-1). Ik ben belanghebbende in die zin dat mijn bedrijfsactiviteiten voor het merendeel archeologie van modern oorlogserfgoed betreffen. Daarnaast ben ik als wetenschapper bezorgd om een mogelijke teloorgang van potentiële kenniswinst, mocht een belangrijk deel van het erfgoed ontoegankelijk worden voor deskundigen.

Het besluit tot wijziging is er één die hier direct mee samenhangt, namelijk de voorgestelde voorwaardelijke uitzondering op het opgravingsverbod (en daarmee de certificeringsplicht) voor: opgravingen die vanwege de Minister van Defensie worden voorbereid en uitgevoerd. Het wordt niet expliciet vermeld waarom Defensie een uitzonderingspositie zou moeten krijgen, een overtuigende redengevende onderbouwing ontbreekt. De consultatie meldt als het beoogde effect: *de genoemde opgravingen van Defensie te voorzien van een adequate juridische basis in het stelsel van de Erfgoedwet*. Dit zegt echter niets over wetenschappelijke en maatschappelijke aspecten. Defensie heeft wat het eerste punt betreft geen taak of rol in kennisvermeerdering, zoals die aan (vak)archeologen binnen de Erfgoedwet wel opgelegd wordt.

De consultatie meldt verder dat *het belang van archeologie bij vliegtuigbergingen zal worden meegewogen met behulp van een protocol voor het archeologisch waarden van deze vindplaatsen en het opstellen van het advies aan het bevoegd gezag voor de omgang hiermee. Tevens wordt de archeologische informatie geborgd door middel van een melding van het ministerie van Defensie, alsmede het toesturen van het bergingsrapport aan de Minister van OCW*. Dit is te vaag om als adequate borging te worden opgevat en het geeft geen aanleiding tot gerustheid. Nergens wordt aangegeven dat het kwaliteitsniveau minstens dat van de vigerende KNA dient te zijn. Bovendien wordt niet aangegeven wie verantwoordelijk, gemachtigd of in staat is het genoemde protocol op te stellen, net zo min als het advies aan de bevoegde overheid of het bergingsrapport voldoet aan de eisen die aan wetenschappelijke rapportages gesteld worden. Een simpele melding is allerminst voldoende borging van de archeologische activiteiten die door Defensie uitgevoerd zullen worden. Staat in deze melding bijvoorbeeld de set antwoorden opgenomen die in het benodigde Programma van Eisen tevoren middels de onderzoeksvragen is verwoord?

Het centrale punt is dat in de afgelopen jaren juist is aangetoond dat archeologie van modern oorlogserfgoed (de periode 1870-1991) een wetenschappelijke en maatschappelijke waarde heeft. Dat is samen met een overzicht van juridische aspecten gerapporteerd in 2014. Zie hiervoor:

https://www.sikb.nl/doc/archeo/Rap%203595_4150627_SIKB%20CCvD%20project%20204%20WOII.pdf

De door Defensie in dit kader ontplooid en te ontplooiën activiteiten, zoals bergingen van vliegtuigen en lichamen van slachtoffers, zijn voornamelijk te dateren in die periode, en meer specifiek 1939-1945. Het aspect van munitieruiming van objecten uit dezelfde periode kan hier ook toe worden gerekend, al is de hedendaagse praktijk dat het opsporen vooral via particuliere bedrijven geregeld is. Hooguit de laatste stap van het daadwerkelijk ruimen wordt door Defensie, lees de EODD uitgevoerd. In het voortraject is inmiddels bij veel projecten de borging van de Erfgoedwet geregeld door parallelle uitvoer van bij het opsporingsproces betrokken archeologen. Dit ligt echter anders bij de genoemde bergingen, en dat terwijl het hier ook potentieel wetenschappelijk en maatschappelijk waardevol onderzoek betreft, wat in het buitenland al door archeologen wordt uitgevoerd en tot belangrijke meerwaarde voor de nabestaanden heeft geleid.

Resten uit de genoemde periode, en zelfs als de bredere terminologie van modern oorlogserfgoed wordt gebruikt, uit de periode van de aanleg van forten en linies tot aan het einde van de Koude Oorlog, wordt algemeen beschouwd als erfgoed. Hiervoor kan verwezen worden naar de Kamerbrief *Visie Erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog* van 5 november 2019. Uiteraard is er een schifting te maken op basis van onderbouwde argumenten. Hiermee kan worden bepaald welk object, locatie of context wel of niet voor wetenschappelijk onderzoek in aanmerking komt. De aspecten van waarderen en selecteren van modern oorlogserfgoed zijn uitgebreid aan bod gekomen in een rapport uit 2019:

<https://www.sikb.nl/doc/archeo/De%20archeologie%20van%20modern%20oorlogserfgoed%20%20Waarderen%20en%20selecteren%20def.%20v2.pdf>

Ik verwijs met name naar deze rapporten vanwege de uitgangspunten dat archeologie van modern oorlogserfgoed ook de graafwerkzaamheden van Defensie betreft, en niet omdat ik toevallig aan beide rapporten een bijdrage heb geleverd. Er wordt in beide uitgebreid ingegaan op de potentiële kenniswinst en de manieren waarop deze te bereiken is, ook in samenwerking met Defensie. Uitsluiting van één van de partijen leidt mijns inziens tot kennisverlies.

Tevens is er in genoemde rapporten aandacht voor de mogelijk verwarrende en deels tegenstrijdige regelgevingen. In een rechtvaardiging voor uitvoer door Defensie wordt bijvoorbeeld uitdrukkelijk 'het mogelijk aantreffen van wapens' genoemd. Hier wordt impliciet de notie aangewakkerd dat de Wet Wapens & Munitie belangrijker zou zijn dan de Erfgoedwet. Dat is niet het geval want beide wetten zijn gelijkwaardig. Een verroest en kromgebogen boordwapen uit een vliegtuigwrak is daarmee niet uitsluitend op basis van de WWM te beoordelen, maar moet samen met haar context met evenveel recht ook bezien worden vanuit het oogpunt van de Erfgoedwet en de daarop gebaseerde kwaliteitsnormen. Indien dit wapen dus een rol kan spelen in beantwoording van archeologische vraagstellingen, dan moet het mogelijk zijn een onderzoek in te stellen. Omgekeerd geeft dit tevens aan dat graafwerk tijdens bergingen door Defensie daarmee nooit volledig vrijgesteld kan worden. We zullen als gezamenlijke hoeders, handhavers en uitvoerders van de Erfgoedwet altijd in staat moeten blijven om vraagstellingen te kunnen opstellen voor bergingen indien hier potentiële kenniswinst over modern oorlogserfgoed (of oudere archeologie) haalbaar is. Aanwezigheid van archeologen tijdens de voorbereidings-, uitvoerings- en uitwerkingsfase van bergingen door Defensie

is een borging voor het voldoen aan de regels van de Erfgoedwet, alsmede voor het archeologisch-inhoudelijke proces.

In veel gevallen is het eigendomsaspect bij modern oorlogserfgoed aangevoerd als hindernis, en tevens als onderbouwing voor bijvoorbeeld de vrijwaring van de activiteiten van Defensie. De vastgelegde regelgeving hierover is helder. Alleen objecten die onmiskenbaar aan een persoon toebehoren zijn een uitzondering in de Erfgoedwet, die op haar beurt teruggrijpt op het Burgerlijk Wetboek. In het bovengenoemde rapport over waardering en selectie wordt hier uitgebreid op ingegaan. Voorbeelden zijn aangehaald rond de schimmigheid op basis waarvan vondsten moeten worden toegeschreven aan een specifieke eigenaar. Zo zijn in 2018 op een terrein in Nijmegen-Oost onderdelen gevonden van pantservoertuigen van het model Brenccarrier. Op basis van noch de historische gegevens, noch van de objecten zelf is te achterhalen of de herkomst Brits of Canadees is. En dit dilemma geldt op veel meer terreinen. Aan wie horen de objecten uit een vliegtuig met Britse kentekens, maar met een gemixte bemanning van bijvoorbeeld Canadezen, Australiërs of Nieuw-Zeelanders? Om deze problematiek eenvoudig te behandelen kan eenzelfde aanpak, zoals ook in de archeologie van oudere objecten, worden gevolgd. Bij in Nederland gevonden Romeinse objecten wordt immers ook niet direct aan retournering aan Italië gedacht. Net zo min als dat wordt gedaan bij Spaanse objecten uit de periode van de Opstand (80-jarige oorlog).

Naar een dergelijke handelswijze wordt in genoemd rapport verwezen als het om de omgang met deze materie van eigendom en regelgeving in de ons omringende landen gaat. Met name waar het objecten betreft afkomstig van een buitenlandse mogendheid. Zo wordt een Amerikaans vliegtuig neergestort in Duitsland wetenschappelijk door archeologen gerapporteerd. In België graven archeologen in de Westhoek stoffelijke overschotten op van gesneuvelde militairen uit de Eerste Wereldoorlog. Na wetenschappelijke documentatie worden deze overgedragen aan de autoriteiten voor herbegraving. Ongeacht het land van herkomst, krijgt ieder een waardige behandeling, waarbij er tevens ruimte is om wetenschappelijk onderzoek te doen en dat vast te leggen in rapportages die voldoen aan vigerende kwaliteitsnormen. Objecten worden als nationaal erfgoed beschouwd, behandeld en gedeponerd. Een uitzondering is het opnieuw meebegraven van objecten die in de directe nabijheid van lichamen zijn aangetroffen.

Nederland neemt in dit kader een curieuze uitzonderingspositie in. Deze lijkt niet gevoed te zijn door het vermeende eigendomsrecht van buitenlandse mogendheden als wel door het veilig willen stellen van eigen belangen ter land of ter zee in het buitenland. Maar er is daarmee geen enkele reden om een deel van het modern oorlogserfgoed af te zonderen van de regels van de Erfgoedwet. Bergingen door Defensie zijn opgravingen aangezien ze potentiële wetenschappelijke en maatschappelijke waarden hebben, zeker als het contexten betreft die ouder zijn dan 50 jaar. Op basis hiervan is een breuk onmogelijk, zelfs onwenselijk. Indien alsnog tot een besluit van wijziging wordt besloten, dan ligt de praktische oplossing er mogelijk in dat bij bergingen structureel gecertificeerde en in de materie gespecialiseerde archeologen betrokken worden bij de voorbereiding, uitvoering en rapportage van bergingen van zowel vliegtuigen als oorlogsslachtoffers. Een verplichte aanwezigheid van archeologen bij ruïmingen is vanwege de gevaarstelling niet per se noodzakelijk. Zeker niet als in de voorgaande fase van opsporing daarvoor gecertificeerde archeologen betrokken zijn. Het door Defensie in dienst nemen van archeologen met genoemde graad, als militair of als burger personeel, is wel een oplossing om de Erfgoedwet binnen Defensie graafactiviteiten te borgen. Dit in tegenstelling tot door Defensie zelf opgestelde meldingen en rapportages die niet aan de KNA- of wetenschappelijk aanvaardbare normen voldoen. Het zal dan al snel blijken dat ze voor verder onderzoek onbruikbaar zijn. Bij opgravingen van archeologisch waardevolle resten van modern oorlogserfgoed hebben we slechts één kans het goed te doen. Laten we die kans dan ook ten volle benutten en niet bij voorbaat de potentie van kenniswinst weggooien.

Ik ben gaarne bereid om mijn inspraak op de consultatie verder toe te lichten als daar behoefte aan is.

Hoogachtend,

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Arjen V.A.J. Bosman'. The signature is stylized and somewhat abstract, with several overlapping loops and lines.

dr. Arjen V.A.J. Bosman
Military Legacy